

Csillagászati lapok Magyarországon

1926–1966

A következőkben elsősorban amatőr-csillagász nézőpontból ismertetjük a Magyarországon 1926–1966 között megjelent csillagászati lapokat. Áttekintjük a csillagászati évkönyveket is, minthogy kiadásuk nem választható el a különféle hosszabb-rövidebb életű csillagászati folyóirattól.

Az I. világháborút követő években hazánk csillagászata válságos időszakot élt át. Jelentős magán-csillagvizsgálóink — különféle okokból — ekkor már nem működtek, egyedül Posztoczky Károly erdőtagyosi csillagdjában folytak csillagászati és meteorológiai észlelések. A húszas években épült fel a Svábhegyen (ma: Szabadság-hegy) a részben Konkoly-Thege Miklós ógyallai műszereire alapított Csillagvizsgáló Intézet. E köré csoportosult a Stella Csillagászati Egyesület. 1924. november 30-án alakult meg, az MTA heti üléstermében. Célja — az alapszabály első pontja szerint — elsősorban az ismeretterjesztés volt, továbbá a Konkoly alapította ógyallai csillagvizsgáló "újjaálesztését és tudományos színvonalon tartását erkölcsi és anyagi támogatással előmozdítani". (Az alapszabály kimondja azt is, hogy az egyesület megszűnésekor annak vagyona a Svábhegyi Csillagvizsgáló tulajdonába megy át.) A mai értelemben vett amatőr-csillagászati tevékenység csak áttételesen szerepel az alapszabályban, annak IV. pontjában, melynek 40. paragrafusa az egyesületi életről rendelkezik:

"...(A bemutatások) lehetővé tételére az egyesület a csillagvizsgáló területén, mielőtt ezt az egyesület anyagi ereje engedi, külön megfigyelő helyiséget is emelhet..." Sajnos — ezt ma már tudjuk — ebből semmi sem lett.

Az egyesület elnökéül Klebelsberg Kunót, az akkori vallás- és közoktatásügyi minisztert kérték

fel; a szervezési munkákat a két ügyvezető titkár, Tass Antal és Wodetzky József végezte. Ők szerkesztették az egyesület negyedévenkénti Stella c. folyóiratát és az egyesület évkönyvét, a Stella Almanachot is. Előbbi 1926–31. között jelent meg, számai ma a gyűjtők féltve őrzött kincse. Szép, a két különböző árnyalataiban készült szecessziós címlapját Komáromi Kacz Endre festőművész tervezte. Mindjárt az első számban a kor két legjelentősebb amatőr-csillagásza, Posztoczky Károly és Komáromi Kacz Endre cikkeivel találkozunk, ami arra utal, hogy bár az alapszabály erről nem rendelkezik, a szerkesztők fontosnak tartották az amatőr-csillagászati cikkek közlését is. Az első néhány évfolyamban többször is találkozunk e két névvel, azonban később eltűnnek a szerzők közül.

STELLA

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ FOLYÓIRAT
CSILLAGÁSZATI ISMERETEK TERJESZTÉSÉRE

KIADJA A STELLA CSILLAGÁSZATI EGYESÜLET MINT A
SVÁBHEGYI CSILLAGVIZSGÁLÓINTÉZET BARÁTAINAK TÁRSULATA

VI. évfolyam. 1931. 3–4. szám

A Stella jól szerkesztett, csillagászati kérdéseket közérthetően tárgyaló folyóirat volt. Számaiból jó képet kaphatunk a korszak hazai és nemzetközi csillagászatáról egyaránt (pl. a svábhegyi csillagvizsgáló építéséről, fejlesztéséről vagy a frissen avatott jénai Zeiss-planetáriumról). Szép számmal hozott rövidhíreket, mely mindennemű folyóiratot kellemesen színesít.

A gazdasági válság okozta anyagi gondok miatt csak 1931-ig adták ki a Stellát. A Stella Almanach két évvel hosszabb ideig létezett, hiszen 1925–1932 között jelentek meg változó vastagságú kötetei. Szerke-

zete a közelmúlt Csillagászati évkönyvére emlékeztet; a közhasznú táblázatokon kívül cikkek olvashatók benne a csillagászat legkülönbözőbb területeiről, beszámoló az egyesület közgyűléseiről, anyagi állapotáról, taglétszámáról, stb. Az egyik ilyen beszámoló arról tudósít, hogy 1927-ben már 1118 volt a tagok száma, a külföldi testvéregyesületek közül egyedül a francia SAF rendelkezett több taggal.

ZEISS

CSILLAGÁSZATI MŰSZEREK

A SEGUR

60 mm-es lávcső. - igen kedvelt modell működő csillagászok részére földi és csillagászati megfigyelésekhez.

Zenit-prizmák, binokuláris okulárok és revolverokulárok.

Részletes katalógussal és árajánlattal kívánunka közzéadni

magyarországi vezetőképviselete:

IFJ. JURÁNY HENRIK

BUDAPEST, VI. ANDRÁSSY UT 18.

TELEFON: Aut. 185-17. TELEFON: Aut. 185-17.

A Stella egyik hirdetése

Az említett súlyos gazdasági nehézségek következtében a Stella Csillagászati Egyesület 1933. január 26-án feloszlott, egyidejűleg csatlakozott a Királyi Magyar Természettudományi Társulathoz (a TIT elődjéhez), s a továbbiakban annak

csillagászati szakosztályaként működött.

A szakosztály profilja még inkább az ismeretterjesztésre tolódott, az amatőrcsillagászatnak alig-alig jutott szerep munkájában. Szerencsére a Stella Almanach legalább részben átmentődött a Társulat Évkönyvébe, melynek belső címlapján egészen 1944-ig szerepelt zárójelben a "Stella Almanach" felirat. A szokásos táblázatokon kívül azonban csak egy-két csillagászati cikk jelenhetett meg, jórészt Detre László és Balázs Júlia tollából. A szakosztály 1938-44. között adta ki Csillagászati Lapok című negyedévi folyóiratát, melynek szerkesztője Detre László és Lassovszky Károly, majd 1943-tól Dezső Lóránt volt. Az ismeretterjesztés mellett kimondott szakcikkek is közölt, egyre növekvő arányban. 1943-tól már német és angol nyelvű munkákat is lehetett közölni. Számos nívós közleménye közül ma elsősorban a Jelitai-féle csillagásztörténeti cikkek és a Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet évi beszámoló érdekesek számunkra.

Az amatőrök persze nem nagyon tudtak mit kezdeni a matematikai levezetésekkel, részben ezért is jött létre Kulin György szerkesztésében az első Csillagok Világa, a Működő Csillagászati Alosztály kiadványaként. Első száma 1944 áprilisában látott napvilágot. Fő célkitűzéseit az ismeretterjesztésben, a távcsőépítésben és a tudományos munkában — ma inkább amatőr észleléseket mondanánk — fogalmazta meg. Az alosztály szervezett meteor-, napfolt-, üstökös- és változóészleléseket is tervbe vett. Közérthetően megfogalmazott cikkek mellett sok távcsőépítési és egyéb gyakorlati, így észlelési útmutatás is megjelent a lapban, előrejelzésekkel, rövidhírekkel "körítve". Az 1944 októberében (!) megjelent harmadik, egyben utolsó szám már 800 előfizetőről tesz említést. Mindenesetre nem kevés optimizmus kellett 1944-ben egy új amatőr lap indításához!

giai cikkekkel szállt vitába. Az 1951-re szóló füzet az előzőhöz hasonló volt, de ezen már a "Csillagászati évkönyv" cím szerepel. A Csillagászati évkönyv először 1952-ben jelenik meg a ma is ismert formátumban és felépítésben. Amatőr-csillagászati híreket elsősorban az Uránia beszámolóí közöltek.

A Csillagok Világa utolsó számában körvonalazott remények (ti. a Természettudományi Társulat nagyobb pénzügyi lehetőségeivel kapcsolatban) nem váltak be, legalább is egy amatőr-csillagászati lap kiadásával kapcsolatban. 1952 októberéig kellett várni, mire felbukkant egy új "Lapinasztia" első tagja, a Meteor. Ez a stencilezett havilap 1953 novemberéig létezett, mint a "Társadalom és Természettudományi Társulat Csillagászati és Matematikai Szakosztályának havi híradója". Újdonság, hogy most először havonkénti lap lép színre. Számos elméleti és módszertani közlemény mellett a cikkírók elsősorban a szovjet csillagászat eredményeire támaszkodnak. Az 1955 januárjában induló második Meteor nem sokban különbözik előd-jétől, belseje továbbra is stencil, silány a papírja, egyedül a fotós címlap jelent előrelépést, a kéthavi megjelenés viszont éppen ellenkezőleg. Kis példányszáma folytán csak a szakosztályi tagokhoz szíhatott. Utolsó, összevont 5-6. számában bejelentette, hogy hamarosan A Csillagos Ég címmel folytatódik, nagyobb példányszámban, szélesebb körű terjesztéssel.

Elhelyezett azonban 1956 elején megjelent a Guman István szerkesztette harmadik — mindmáig utolsó — Csillagok Világa, egy színvonalas, szép kiállítású negyedévi folyóirat. Ezt a lapot elsősorban cikksorozatok jellemzik. A szerkesztő a rádiócsillagászatról írt, Herzeg Tibor a 20. század csillagászatáról, Orgoványi János a távcsőépítésről. Amatőr-csillagászat is helyet kapott benne, a 2. számában érdekes feldolgozást olvashattunk Bartha Lajos tollából az Atlasz kráter változó feltjairól. Amatőr-

csillagászatunk komoly vesztesége, hogy a Csillagok Világa az 56-os események következtében megszűnt. Mindössze négy száma jelent meg.

A második Meteor utolsó számában bejelentett A Csillagos Ég 1959-ben indult, negyedévenkénti megjelenéssel. 1965-ig jelent meg, a TIT Csillagászati Szakosztályának közlönyeként. Kulin György előszava szerint a lap elsősorban amatőröknek készült (kezdetben 500, majd 1000 példányban), rota nyomása csak egy fokkal adott neki a Meteorokénál vonzóbb külsőt, így ismét megoldatlan maradt a sokakhoz eljutó csillagászati ismeretterjesztő lap ügye. A Csillagos Ég valóban sok amatőröket érdeklő cikket közölt. Érdekes elemzést olvashatunk benne pl. az RS Oph, a Nova Her 1963 fénygörbéjéről, Hold-, bolygó-, üstökösészlelésekről, stb. Érdekesek a Szakosztályi élet c. rovat beszámolóí is. Sajnos, ez a lap is elég rendszertelenül jelentkezett, gyakran összevont számokkal, 1961-ben pl. csak két ízben.

Jól nyomon követhetők viszont benne a CSBK megalakulásának eseményei. Az 1964/4. szám részletesen beszámol a magyar amatőr-csillagászok II. országos találkozásjáról, melyet Miskolcon rendeztek meg. A szervezet neve akkor még Magyar Amatőr-csillagászok Baráti Köre volt. A 7. oldalon olvasható, hogy a CSBK 1964. augusztus 14-én alakult meg (ennek némiképp ellentmond az, hogy az 1. sz. igazolvány — Bartha Lajos tulajdona — 1963-as keltezésű). Elnökül Detre Lászlót, ügyvezető elnökül Kulin Györgyöt, titkáruul Bartha Lajost választották. A vezetőség még csak öttagú volt: Almár Iván, Elek Árpád, Szitter Béla, Tokody Lajos és Róka Geodeon alkották.

A CSBK megalakulása egy olyan folyamat része, mely a Stellával kezdődött és a Magyar Csillagászati Egyesülettel folytatódott. Az a tömegmozgalom, mely a CSBK megalakulásával kezdetét vette, abban is megmutatkozott, hogy az 1966-ban induló Föld és Ég-re megjelenése

előtt 3000 előfizetés érkezett. A Föld és Ég azonban nem jelentett megoldást az amatőr csillagászok számára korlátozott terjedelme, ritka jelentkezése és kétércű profilja miatt. Az észlelőmunka iránt megnövekedett igény hívta életre lapunkat a harmadik Meteort és az Albireót, s később, a 70-es évek derekán a további, rész témákra szakosodott hosszabb-rövidebb életű kis lapokat. A jelenkori amatőr kiadványok áttekintése azonban meghaladja cikkünk kereteit.

Mindenképpen szólnunk kell azonban két világszerte ismert idegen nyelvű sorozatról, melyet az MTA Csillagászati Kutatóintézete ad ki. A Mitteilungen der Sternwarte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften c. sorozat a svábhegyi, ill. a szabadság-hegyi kutatók értekezéseit publikálja. Eddig 91 ízben jelent meg, néhány tucattól többszáz oldalig terjedő oldalszámmal. Eleinte jórészt német, ma kizárólag angol nyelven jelenik meg. Amatőr szempontból kimagaslóan érdekes a 3. szám, melyben Móra Károly az R Scuti fényváltozásaiával foglalkozik. Az Information Bulletin on Variable Stars c. kiadványt az IAU 27. Kommissziója megbízásából adja ki az MTA Csillagászati Kutatóintézete. Ezt az 1961-ben indult, s nemzetközileg igen nagyra értékelt sorozatot Szeidl Béla és Szabados László szerkeszti. Itt látnak napvilágot a világ változócsillag-szainak friss eredményei, általában 1-4 oldal terjedelemben, főként angolul, igen elvétve franciául. Időről-időre hosszabb lélegzetű munkákat is közöl, pl. a GCVS kiegészítéseként megjelenő Változócsillag Névlistákat. Az IBVS-ben amatőr fotografikus és fotoelektromos észlelésekről szóló beszámolók is helyet kapnak. Több mint 3 ezer száma jelent meg eddig.

Végül itt mondunk köszönetet ifj. Bartha Lajosnak, dr. Guman Istvánnak és Szentmártoni Bélának a cikk megírásához nyújtott segítségükért.

MIZSER ATTILA

Adok-veszek

ELADÓ: 110/805-ös szovjet gyártmányú Micár típusú reflektor paralaktikus állvánnyal, finommozgással, 25, 15, 8,3, 4,7 mm-es okulárokkal együtt, vadanatúj állapotban. Irányár 15 ezer Ft.

Telefon: 696-658

ELADÓ: 200/1500-as Newton-reflektor német szerelésű állvánnyal, finommozgatással. Irányár: 8000 Ft. MEGVENNÉM a PVH által kiadott Változócsillag Atlasz I-IV. részét.

Teichner Szilárd
1163 Budapest
Tiszakömlő u. 51.

ELADÓ: 5,6/500-as Pentacon teleobjektív okuláradapterrel, periszkóp-okulárral. (Esetleg elcserélném Junoszty tévére). Irányár: 4000 Ft.

Róka László
MTI Kötetset
1016 Budapest, Hegyalja út 3-5.
tel.: 759-613

ELADÓ: Félkész állapotban lévő nagy távcsőhöz való állvány és tartozékai olcsón eladó. Megtekinthető, illetve érdeklődni lehet az alábbi címen, 16 órától.

Bolgár Mátyás
2085 Pilisvörösvár
Corvin u. 11

VENNÉK: 7 cm-es refraktorhoz paralaktikus tengelyrendszert finommozgatással (ármegjelöléssel).

Hámori Tamás
4027 Debrecen
Hámán K. u. 41/b, IX. 39.